

плід фантазії, омани чи наукового пояснення. Незважаючи на десакралізацію і постійне зниження значення перенесенням в область естетичного, слово *чудо*, *чудесно* ще не втратило частинку свого значення. У аналізі стилю літературних упорядників антологій, критиків та істориків останніх десятиліть, коли зростає інтерес до фантастики, актуалізовані проблеми термінології. Без великих амбіцій дослідити корпус слів власної мови і обдумати значення слів, які вона пропонує, багато авторів почали вводити переважно французькі запозичення, теоретичні аспекти яких ще не зовсім зрозумілі, і термінологічний ліс став ще більш густим і непрохідним. Були спроби уникнути такої ситуації, але введенням паралельних назв автори лише пояснювали, що мали на увазі, не бажаючи повністю ні відійти від власної мови, ні відстати від світових теоретиків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Вендина Т. И.* Средневековый человек в зеркале старославянского языка. – М., 2002.; 2. *Бакотић – Bakotić P.* Pojav čuda i zakon reda u narodnoj književnosti // Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. – Zagreb, 37, 1937, sv. 1. – S. 1-66; 3. *Вукадиновић Б.* Интерпретације (о фолклорној, фантастичној и песничкој имагинацији). – Београд, 1971, 1985; 4. *Дамјанов С.* Корени модерне српске фантастике. – Нови Сад, 1988; 5. *Јовић Б.* Рађање жанра. Почети српске научно-фантастичне књижевности. – Београд, 2006; 6. *Караџић В.* Српске народне приповијетке. – Београд, 1988; 7. *Лома А.* Порекло и изворно значење словенске речи 'чудо' // Чудо у словенским културама. Уред. Дејан Ајдачић. – Београд, 2000. – С. 7-21; 8. *Српски електронски речник.* Развојна верзија. [Електроний ресурс]. – Режим доступа CD диск.

Безкровна Н.В. (Київ, Україна)

Семантичні параметри мовної картини світу в романі І. Білика «МЕЧ АРЕЯ»

У статті розглядаються прикметні особливості мовних засобів як інструменту реалізації ідейно-художнього задуму автора в романі «Меч Арея». Проаналізовано мотиваційну модель мовного експериментування автора та її інваріанти на різних рівнях текстової організації.

Ключові слова: лінгвостилістика, історична реконструкція, архаїзація, історична проза.

В статье рассматриваются характерные особенности языковых средств как инструмента реализации идейно-художественного замысла автора в романе «Меч Арея». Проанализирована мотивационная модель языкового экспериментаторства автора и ее инварианты на разных уровнях текстовой организации.

Ключевые слова: лингвостилстика, историческая реконструкция, архаизация, историческая проза.

The present article provides a study of characteristic features of linguistic means as the tool for realisation of an ideal and artistic concept of the author in his novel The Sword of Ares. It also analyses a motivational model of linguistic experimentation of the author and its invariants at various levels of textual organisation.

Key words: linguostylistika, historical reconstruction, archaizing, historical prose.

Дослідження художнього твору неможливе без аналізу його мовної специфіки. Авторська художня система проявляє себе насамперед у лінгвостилістичних параметрах. Від того, наскільки успішно автор вербалізує свої думки, образи та почуття, об'єктивно залежить доля твору мистецтва. Цей процес виявляє себе у доборі слів та їхній організації в синтаксичні ряди, які, у свою чергу, формують систему внутрішніх психологічних зв'язків. Натомість ця система дозволяє простежити шляхи глибинного оформлення мовного матеріалу [5, 3].

За таких підходів мова художнього твору постає як найважливіший чинник його реалізації, глибоко мотивований авторським задумом, старанно відшліфований, очищений від усього зайвого і може виступати повноцінним предметом дослідження. Методики лінгвістичного аналізу художнього тексту розробляли в своїх наукових працях І.Гальперін, В.Григор'єв, К.Долінін, О.Москальська, Л.Новіков, Л.Тарасова, З.Тураєва, О.Федорова тощо. Лінгвостилістичний аспект дослідження авторського тексту є одним із пріоритетів філології ХХІ ст. Це зумовлює актуальність даної наукової статті.

Метою статті є дослідити особливості лінгвостилістики історичної прози І.Білика. Для досягнення мети необхідно вирішити такі завдання: 1) дослідити мовні засоби текстотворення на всіх рівнях структурної організації твору; 2) проаналізувати їх функціональне призначення; 3) виявити прикметні характеристики мовної складової авторського ідіостилю. Дослідження виконане на матеріалі роману І.Білика «Меч Арея».

Літературним творам І.Білика властиві не тільки самобутня тематика, ідейне наповнення, образно-естетичне втілення, але й мовне експериментування. Його твори – це художні світи, вербалізовані в дуже специфічних мовних системах. Повною мірою це стосується роману «Меч Арея». Його події розгортаються у V ст. – в добу пізньої античності. Про цей давній період у житті наших пращурів збереглося мало відомостей в історичних джерелах.

Звісно, що ідею такої складної історичної реконструкції не можна реалізувати без відповідного мовного забезпечення. Архаїчність мови роману реалізується в самобутньому звукописі, великій кількості застарілої лексики, давно зниклих граматичних формах, експресивних словах та словосполученнях, що в інших контекстах були б чужими і недоречними. Джерелами авторського мовного експериментування стали діалектизми, численні спільнослов'янські та давньоукраїнські форми. Це дуже строката мовна реальність, яка утримує в собі численні впливи з боку різних культур та етносів.

Порівняно з сучасною українською мовою роману «Меч Арея» сприймається як ледь впізнавана за тисячолітніми нашаруванням наша «дуже далека родичка». Подекуди зміст сприймається виключно через контекстне прочитання та маркери емоційного тла подій. Вочевидь, що автор свідомо так ретельно стилізував мову. Щоб допомогти читачеві справитись із завданням декодування, він додав до тексту роману словник незрозумілих та застарілих слів.

Стосовно загального спрямування мовленнєвих висловлювань слушно зазначити, що авторський коментар є переважно документальним, прив'язаним до

історичних джерел: «*Колись венди, яких остроготи звать вендами, римляни ж вандалами, а також племена свевів, тобто славів, та галинів, знаних іноземцями як алани, жили обабіч Райни*»; «*Стара римська фортеця Бавракорум, яку греки звали Басилісом, а навколишні смерди Базелем, оточена...*» [2, 260].

На наше переконання, такий спосіб пред'явлення матеріалу узгоджується із задумом письменника, розкритим у післямові до роману – вибудувати хронікально достовірну нову ретроспективу української минувшини, заповнити білі плями історично правдивою інформацією. І.Білик писав: «Наш святий першообов'язок – вишукати в полові нещирості й тенденційних перекручень зерна правди, хоч би якою важкою й на перший погляд безнадійною справою це здавалось» [1, 428]. Проте для сприймання така подача матеріалу важка. Інформативність потопає в історичних відомостях, які первантажують сприйняття, розсіюють увагу, не дозволяють слідкувати за сюжетними перипетіями.

Посутно недослідженою залишається фоностилістика історичної прози І.Білика. Звісно, що різні стилі відрізняються один від одного не лише лексично, але й звуко-ритмічними характеристиками. Стосовно роману «Меч Арея» варто вказати на експресивну нейтральність фонетичних параметрів. Загалом така особливість звукопису є органічною для жанру хроніки, де інформація насамперед безпристрасно фіксується.

Специфіка звукопису полягає в його подвійній природі, що, з одного боку, розпізнається українським читачем, а, з іншого, вказує на чужу автохтонність. На фонологічному рівні авторське мовлення виразно конфліктує з органічним, рідним звучанням української мови. Сформована суворим життям кочівників, мова персонажів роману відтворює їх войовничу вдачу, вона не потребує акцентованих голосних, нею не заспіваєш, не розкажеш про почуття (тому, включаючи в мовну канву твору пісню чи психологічно обтяжений текст, автор вдається до нестилізованої під минувшину української мови). Натомість її стилізований варіант ніби створений для погроз, наказів, хроніки подій:

- Хче не хче, а вирій без матки не може. Кіш мене сле до тебе таки чолом бити... [2, 235].

- Се й єсть? – трохи розчаровано спитав у найстаршого брата Огнян, і Гано вагливо проказав:

- Мабути, се... Інчих тут городів не виджу. Мабути, того й єсть Заград їхній [2, 161];

- Не люблю. Коли смердить вандальським духом, - поморщилася Брунгільда й вийшла, супроводжувана почтом [2, 191];

- Статії замир'я оддавно зрішені. Але ну суть сповнені. Ускоків греки повернули не всіх. Якже явили сте ся мені. Не сповнивши всі статії замир'я? [2, 210];

- Одного монжа мого сте вбили. Тепер хчете другого мати [2, 244];

- Не мов такого, сестро. Ложу-м повідала? Речи: лжу? [2, 245] тощо.

Приголосьних у цій мові значно більше ніж голосних. Їх вплив потужніший. Вони формують незвичні асоціації, живлять незрозумілі звукові образи і

збуджують якісь чужі почування. До звуків мови героїв роману І.Білика «Меч Арея» треба звикати, бо вони не взаємодіють з українською автохтонністю (від *рідний, природний*), а витворені якоюсь іншою, незнайомою нам реальністю.

Імена так само фіксують звуки і голоси чужої землі: Огнян-Гягні, Гримільда, Брунгільда, Гатило, Сікурд, Ойда, Горват-Гернот, Гано, Судко, Ратарій, Рогволод, Людота тощо. Частотними є тверді звуки [р], [г], звукосполучення[гн], [гр], [рв], [рд] та деякі інші, зовсім не милозвучні для сприйняття сучасного українця.

Основна тональність тексту, як його просодична характеристика, це констатація, байдужа до інших позицій, згоди чи незгоди. Це тональність документальної оповіді.

Ритм мовлення в романі І.Білика – одна з форм існування матерії літературного твору поряд з часом і простором, формується переважно діалогами та надфразовими єдностями, логічними цілісностями. Звуко-ритмічні чинники автором дещо дистанціюються від емоційно-естетичної функції, що є типовою для ритму в художньому тексті.

У діалогах роману І.Білика «Меч Арея» ритм розмовний, рубаний, енергійний. Це ритм силового впливу, що виконує роль невербалізованого засобу відтворення ментальності давніх скіфів:

– То є від мого прадіда Велімира, – сказав Богдан, коли вони переходили з наріжної до красної світлиці.

– Відаю.

– Мечем віно те заплатив. А на більше руський смерд не піде. Один між на ціле село – то ще нехай...

– Кесареві – кесарево? – засміявся в темряві Годой.

– Пек його відає. Може, й кесареві, – сказав Богдан. [2, 158].

Натомість в оповідних частинах тексту ритм сегментований увагою до деталей та послідовностей і, як уже зазначалось, закорінений в логічну цілісність. З позицій синтаксису такі надфразові єдності можуть бути легко поділені на частини відповідно до чинних правил пунктуації. Натомість автор віддає перевагу більшим одиницям тексту на основі логічного зв'язку, що реалізується у завершеності епізоду: *«Тоді Сікур, і досі несилий одвести віч, позадкував – і задкував би не знати доки, коли б не вдарив острогом об кований мідний щит Брунгільди, й се вивело його з нетями, він побіг до Ганового коня й просто злетів у сідло й уп'явся в змілені боки п'ятами»* [2, 169].

Якщо ритмічна сегментація здійснюється послідовно і мотивується перенесенням уваги на новий об'єкт, то синтаксичне втілення такої ритмічної структури може бути різним. Отже, при визначенні специфіки ритму історичної прози І.Білика пріоритетним є виділення саме логічної цілісності на основі надфразової єдності. Вона і формує динамічні параметри ритму: *«Незабаром ліс почав рідшати, й четверо хлопців почувлися вільніше. Горват із Сікуром наздогнали передніх. Гано стояв, зіп'явшись у стременах, і вдивлявся у бік призахідного сонця. На обрії синів інший ліс, не можна було тільки розібрати, чи то теж бір, чи діброва, чи, може, букач»* [2, 159]; *«За якусь годину діброва*

кінчилася й перед очима розляглась похвильована горбами долина. За вузькою річечкою чорнів чималий двір, а може, невелике селище. Оточене було високим гостроколом із міцними ворітьми, за гостроколом виднілося кілька довгих будівель, вкритих соломою й драптю» [2, 161]. Усі різновиди ритмічної організації тексту мотивуються авторським задумом – дати точну, інформативно насичену картину подій. У цілому ритм органічно взаємодіє з іншими складниками ідіостилію письменника.

Специфіка вербального відтворення І.Біликом історичної доби на лексико-семантичному рівні текстової організації роману «Меч Арея» визначається увагою до етимології. Завдяки виявленню прихованих зв'язків між сучасними словами української мови та їх історичними прототипами автор будує містки між минулим і сьогоденням і подає свою версію історії слов'ян. Цінність такого підходу до лексичного наповнення тексту в його розвиваючому потенціалі. Зокрема, для філологів мовний експеримент І.Білика дає багато цікавого матеріалу. Сучасні форми слів, що ледь проступають у прототипах, ніби кокони, розкручуються у зворотному напрямку, звільняються від нашарувань пізнішого часу й утримують самі смисли: *тлуми* (пояснення), *гощення* (їжа, яку подавали з метою пригостити), *метлявся* (тіпався), *мож* (чоловік), *навчитель* (учитель), *вітцевих* (батькових), *вруччя* (рукоять), *гов'ядний* (воловий), *дик*, *дикун* (вепр), *болярин* (боярин), *полотка* (палатка), *окіп* (рів, окоп), *роб* (раб) тощо.

Ці слова семантично розпізнаються за звуковою подібністю чи асоціативністю до сучасних. Деякі з них представлені в численних варіантах слововживання, як от *посол* та похідні від нього форми: *сол*, *сла*, *сли*, *слам*, *сольство*; чи *чоловік* та похідні від цього слова: *мож*, *можі*, *можів*, *можеський*, *муж*, *муж*, *між* тощо. Такі словотвірні гнізда опосередковано стверджують ідею мовної повноцінності та багатства.

Способами історичної ретроспекції виступають чергування голосних: *скіт*, *Біг*, *возход* – *схід*, *вил* – *віл*, *секіра* – *сокіра* – *сокіра*, *кись* – *кись*; початковий [и]: інші, – «сторож із вогненно різкою в генах. Фонетичний сторож нашої ідентичності...» [4, 33]; застарілі спонукальні: *чети*, *речи* та уяті дієслівні форми: *бре*, *хче*, *сідь*, *зайд*, *держ* тощо.

У деяких випадках історичне слововживання порушує сучасну стилістичну норму: «*гарячково* *дивилась поперед себе*» [2, 247]; «*Гульхерія розпустила партії циркові*» [2, 249], чи створює недоречну оцінну конотацію, властиву сучасному слововживанню, але не мотивовану контекстом в романі: «*сльози тиснули йому горлянку*» [2, 227]; «*Пріск помулясь, але мусив іти*» [2, 227]; «*нудними парфумами*» [2, 206] тощо.

Ще одна особливість лексики твору полягає в тому, що деякі, здавалося б, звичайні слова потужно компресують інформацію. За ними стоять цілі мінітексти. Наприклад, слово *повести* в авторському слововживанні означає взяти за жінку, одружитися; *мед* – алкогольний напій, який виготовлявся з меду; *час* – відстань, що приблизно дорівнює п'яти кілометрам; *кови* – чари, що наводилися ковалями, яких вважали чарівниками; *дуб* – різновид човнів-

довбанок, які виготовляли з цієї породи тощо.

Проте багато й таких слів, що потребують перекладу: *кірос* (пан), *коміт* (управитель), *урікати* (присвячувати), *обора* (загін), *різниця* (кольчуга) тощо. Здається, перелік слів, поданих у словничку як таких, що потребують тлумачення, міг би бути суттєво розширений (*смо, сте, міжно* та ін.).

Цікаво, що в тих частинах роману, де автор розповідає про емоційні переживання героїв, він фактично відмовляється від архаїчної стилізації мови і вдається до сучасного правопису: *«Він ніколи не думав, що може так сумувати за вітчизн вогнищем, і навіть побоювався, чи не наслано йому якоїсь мани, чи не приворожила та молода чашиниця – грекиня, бо її великі засльознені очі ввижались йому тепер і день і ніч»* [2, 357]. У такий спосіб реалізується ідея генетичної спадковості певного психотипу, в якій закорінена почуттєва природа українців.

Звісно, що не всі ідеї авторського задуму були сприйняті літературною критикою і читачами, проте в контексті нашого дослідження лінгвостилістичних параметрів роману «Меч Арея» важливо підкреслити, що засоби мовного забезпечення поліфункціональні. Вочевидь, що найбільш повно вони забезпечують інформативну та культурологічну функції. Проте в естетику твору вони привносять певний дисонанс через те, що занадто самодостатні. Масштабна архаїзація лексики роману не є оптимальною для сприйняття: це завжди рух вглиб віків, який не дозволяє об'єднати окремі семантичні спостереження в естетичну цілісність, виділити в ній ядерні та периферійні концепти через об'єднані навколо них мовні образи, побачити семантико-стилістичні кореляції тощо.

Композиційно роман складається з хронологічно організованих частин, які маркуються під літописні записи: *«В літо 442-ге»*; *«В літо 443-те»*. Деякі частини мають ще й внутрішню хронологію: *«Місяця стичня»*; *«Місяця березоля»*; *«Місяця червця»*; *«Місяця травного»* тощо. Інверсія в такому датуванні акцентує момент часу. Назви місяців архаїчні, проте легко впізнавані як стилізовані під давнину форми. Отже, і на цьому рівні тексту мовне оформлення відповідає задуму створити атмосферу історичної минувшини і знайти для цього адекватні засоби вербалізації.

Задум митця в мовній канві твору автором не декларуються. Читачеві пропонується насамперед новий набір фактів. Вони ув'язуються в часі і в просторі, підтверджуються авторитетними джерелами та, як наслідок, вибудовують нову лінійну послідовність, що тягнеться з далекого минулого у сьогодення. Мова твору забезпечує реалізацію ідейно-мистецьких цілей письменника.

Ідея реконструкції життя далеких предків українців та виявлення спадкових зв'язків між ними та українською сучасністю на фонологічному рівні втілюється в самобувному звукописі, ритмічній сегментації на основі логічної єдності та розповідній тональності (констатація), що переважно реалізується в формі авторського коментаря. Діалогічне мовлення персонажів позначається енергійним, рубаним ритмом, який органічно взаємодіє з їх образними характеристиками.

Лексичний шар роману автором глибоко архаїзується зі стилістичною метою. Архаїчність мови виявляється у великій кількості застарілої лексики, давно зниклих

граматичних формах, експресивних контекстуальних словах та словосполученнях.

Джерелами художнього мовотворення стали діалектизми, численні спільнослов'янські та давньоукраїнські форми. Мові, як інструменту вербалізації художнього мислення, властива логічність, послідовність насамперед у лінгвістичному забезпеченні ідеї історичної реконструкції. Авторська мова добре адаптована до суспільно-соціального контексту, в якому б ця ідея була підтримана. Водночас характер організації художнього мовлення в романі «Меч Арея» не оптимальний для сприйняття сучасними читачами; він недостатньо взаємодіє з естетичними принципами і не сприяє утворенню мовно-художньої цілісності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аксиоми недоведених традицій (післямова автора) // Білик І. Меч Арея: роман. [2-ге вид.] / Іван Білик. – К.: Веселка, 2004. – 386–428 с.;
2. Білик І. Меч Арея: роман. [2-ге вид.] / Іван Білик. – К.: Веселка, 2004. – 432 с.;
3. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 138 с.;
4. Гливінська Л.К. Українська мова. Фонетика. Орфоепія: Навч. посібн. / Леся Гливінська. – К.: Логос, 2009. – 300 с.;
5. Виноградов В.В. Избранные труды: О языке художественной прозы / Виктор Владимирович Виноградов. – М.: Наука, 1980. – 362 с.

Беліченко М.А., Матвієнко О.Б. (Київ, Україна)

Сутність, основні положення і значення функціоналізму в міжкультурній комунікації

У статті досліджується сутність, основні положення та формування функціоналізму. Його роль в комунікаційних процесах, презентуються основні засади понять функціоналізм, культура та комунікація.

Ключові слова: функціоналізм, культура, комунікація, міжкультурна комунікація, міжкультурний діалог.

В статье исследуются суть, основные принципы и формирование функционализма. Его роль в коммуникативных процессах, представлены основы понятий функционализм и коммуникация.

Ключевые слова: функционализм, культура, коммуникация, межкультурная коммуникация, межкультурный диалог.

The article represents the essence and forming of functionalism, its role in communicative processes, the bases of concepts of identity and communication.

Key words: functionalism, culture, communication, cross-cultural communication, cross-cultural dialogue.

Історія становлення міжкультурної комунікації як навчальної дисципліни переконливо свідчить, що вона спочатку формувалася на основі інтеграції різних гуманітарних наук та їх методів. Основоположниками міжкультурної комунікації були представники різних наукових галузей: лінгвістики, філософії, антропології, психології, соціології, етнології, фольклористики. В процесі їхньої спільної роботи